

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА – ВАГОМА СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню місця бюджетної системи в фінансовій системі України, оцінці сучасного стану її розвитку та визначенню концептуальних засад реалізації бюджетної політики в умовах євроінтеграції. В статті узагальнено сучасні підходи до структуризації фінансової системи України, визначено місце та роль бюджетної системи в структурі фінансової системи України, проведено аналіз сучасного стану її функціонування. За результатами дослідження сформульовано напрями підвищення макроекономічної стабілізації, збалансованості та стійкості бюджетної системи в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: фінансова система, бюджетна система, бюджетна політика.

I. FORKUN

Khmelnitsky National University

BUDGET SYSTEM - AN ESSENTIAL PART OF THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE

The aim of this article is the research of the budget system in the financial system of Ukraine, assessment of the current state of its development and definition of the conceptual basis for the implementation of fiscal policy in conditions of European integration. The paper summarizes the current approaches to the structuring of the financial system of Ukraine, the place and role of the budget system in the structure of the financial system of Ukraine, analysis of the current state of its functioning. The current research results have formulated the ways for the efficiency and effectiveness of fiscal policy increase to macroeconomic stability, balance and stability of the budget system in terms of European integration.

Keywords: financial system, budget system, fiscal policy.

Постановка проблеми. Держава як провідний інститут, що здійснює управління суспільством складається з політичної, економічної, соціальної, релігійної та інших структур. Основу економічної структури складають товарно-грошові відносини, що виникають в державі. В цих відносинах приймають участь чотири суб'єкти: держава, регіон, господарюючий суб'єкт та громадянин. Вступаючи у міжособистісні товарно-грошові відносини ці суб'єкти ініціюють появу фінансових відносин, що призводить до формування фінансової системи. В сучасних умовах від обґрунтованої структуризації фінансової системи загалом та ефективності функціонування її складових залежить ефективність фінансової діяльності держави.

Вагомою складовою фінансової системи України є бюджетна система. В умовах ринкових відносин бюджетна система є найважливішим економічним регулятором і від того, наскільки правильно побудовано бюджетну систему залежить ефективне функціонування всього народного господарства країни та зовнішніх відносин. Актуальність теми посилюється тим, що бюджетна система в умовах євроінтеграції потребує вдосконалення чинної нормативно-правової бази її регулювання, створення стимулів розширення й мобілізації належних бюджету доходів, підвищення ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин із метою збалансованості й самостійності бюджетів, розширення фінансової основи місцевого самоврядування як важливої складової механізму підвищення добробуту населення й економічного розвитку громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи розвитку бюджетної системи, як складової фінансової системи висвітлені в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців. Важливу роль у дослідженні бюджетної системи як інструменту регулювання економічного розвитку, що полягає у використанні бюджетної архітектури, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи з метою впливу на динаміку економічного розвитку, визначенні її структури, принципів і методів практичної реалізації бюджетної політики відіграли такі вчені, як: С. О. Булгакова, В. Д. Базилевич, О. Д. Василик, В. Г. Дем'янишин, І. О. Луніна, С. В. Мочерний, О. П. Кириленко, Ц. Г. Огонь, В. М. Опарін, І. Я. Чугунов, С. І. Юрій, Ф. О. Ярошенко та ін. Але в сучасній економічній науці у визначенні пріоритетних напрямів її розвитку в умовах загроз та викликів реалізації євроінтеграційних процесів немає однозначності, а тому багато питань є відкритими та дискусійними.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження місця бюджетної системи в фінансовій системі України, оцінка сучасного стану її функціонування та визначення концептуальних засад реалізації бюджетної політики в умовах загроз та викликів реалізації євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова система держави є відображенням форм і методів конкретного використання фінансів в економіці. Відповідно структура фінансової системи значною мірою визначається економічною моделлю суспільства. За типами економічних систем країн розрізняють

[1]: ринкові фінансові системи; фінансові системи країн, що розвиваються; фінансові системи країн з перехідною економікою; фінансові системи країн з адміністративно-командною економікою. За територіальною ознакою поділу фінансових систем виокремлюють: національні (у межах певної країни); регіональні (у межах регіону чи груп країн); світову (система міжнародних фінансових відносин). Більшість авторів розглядають фінансову систему з двох позицій: за внутрішньою будовою; за організаційною структурою. Внутрішня будова фінансової системи дозволяє виділити: сфери - узагальнені за певною ознакою сукупності фінансових відносин; ланки - відокремлені частини фінансових відносин (за ознакою специфічних форм і методів фінансових відносин або за ознакою наявності окремого фонду фінансових ресурсів). У складі фінансової системи України виділяють наступні сфери: субмікрорівень – фінанси домогосподарств; мікрорівень – фінанси суб'єктів господарювання; макрорівень – державні фінанси; міжнародний рівень – міжнародні фінанси; забезпечуюча сфера – фінансовий ринок. Організаційна структура фінансової системи України виокремлює сукупність фінансових органів та інститутів, які здійснюють управління грошовими потоками держави. Сучасну структуру фінансової системи України подано на рисунку 1.

Основним макроекономічним показником розвитку держави є валовий внутрішній продукт (ВВП). Статистика України свідчить, що темпи зростання реального ВВП в 2013 році щодо відповідного показника 2012 року (у постійних цінах 2007 року) були нульовими порівняно з зростанням 0,3 % у 2012 році. Водночас цей показник перевищує середній показник по країнах Європейського Союзу (ЄС – 28), де відбулося зниження реального ВВП на 0,4 %, однак він менший за показник реального ВВП країн еврозони, де відбулося зростання на 0,1 % [2]. Порівнюючи четвертий квартал 2013 року з відповідним періодом 2012 року, слід зазначити, що в Україні цей показник зріс на 3,7 %, при цьому зростання реального ВВП відбулося у таких країнах, як Румунія – на 5,1 %, Латвія – на 3,6 %, Литва – на 3,3 %, в Угорщині та Великій Британії – на 2,8 %, а також у США – на 2,5 % та Норвегії – на 1,3 %. Варто зазначити, що спаду реального ВВП зазнали такі країни: Кіпр (на 5,3 %), Греція (на 2,6 %), Фінляндія (на 1,4 %), Італія (на 0,8 %) та Іспанія (на 0,1 %)5, що спричинено кризовими ситуаціями, які склались у вищезазначених країнах.

На динаміку реального ВВП України у 2013 році насамперед негативно впливало звуження зовнішнього попиту. Це пояснюється тим, що в деяких європейських країнах тривала тенденція скорочення як інвестиційного, так і споживчого попиту, що була викликана борговими проблемами у низці країн Єврозони. Саме це негативно позначилося на економічній ситуації в деяких країнах-членах ЄС, які, так само як і Україна, відчували звуження зовнішнього попиту. Незважаючи на відкритість української економіки, її вразливість до зовнішніх ризиків, пов'язаних із можливим зниженням попиту на український експорт, була досить суттєвою. Таким чином у 2013 році очікування щодо відновлення світової економіки та покращання кон'юнктури на світових фінансових та товарних ринках не виправдались. Глобальна економіка продемонструвала повільніше зростання, ніж прогнозувалось, – 3,0 відсотка [3].

Умови зовнішньої торгівлі для України у 2013 році залишалися складними, що суттєво вплинуло на експорт та розвиток вітчизняної економіки в цілому. За даними Національного банку України, у 2013 році експорт товарів та послуг порівняно з 2012 роком знизився на 5,1 відсотка, а імпорт – на 3,6 відсотка.

Приріст прямих іноземних інвестицій за 2013 рік становив 3,3 млрд. дол. США., що на 50,7 відсотка менше, ніж за 2012 рік. До реального сектору було спрямовано 80 відсотків чистих надходжень.

Несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура зумовила падіння обсягів виробництва орієнтованих на експорт галузей промисловості, тоді як високий внутрішній споживчий попит сприяв розвитку галузей, орієнтованих на внутрішній ринок. У цілому падіння промислового виробництва у 2013 році порівняно з 2012 роком становило 4,3 відсотка, в тому числі в переробній промисловості – 7,1 відсотка. Обсяг капітальних інвестицій, освоєних підприємствами та організаціями країни за рахунок усіх джерел фінансування, за 2013 рік порівняно з 2012 роком скоротився на 11,1 відсотка і становив 247,9 млрд. гривень. Падіння обсягів виробництва промисловості призвело до падіння вантажообороту за підсумками 2013 року на 3,9 відсотка, зокрема вантажооборот залізничного транспорту зменшився на 5,8 відсотка. Також зниження було зафіксоване в будівництві на 11,1 відсотка. Крім того, золотовалютні резерви України у минулому році скоротилися на 16,8 відсотка, або на 4,1 млрд. дол. США до 20,4 млрд. дол. США на кінець 2013 року.

Водночас, позитивний внесок у економічний розвиток забезпечувало зростання обсягу сільськогосподарського виробництва на 13,7 відсотка до 253,7 млрд. грн., що на 20 млрд. гривень перевищує показник рекордного 2011 року, коли сільськогосподарської продукції було вироблено на 233,7 млрд. гривень.

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника за підсумками 2013 року становила 3265 гривень, що у 2,7 раза вище рівня мінімальної заробітної плати (1218 гривень). Порівняно з 2012 роком заробітна плата збільшилась на 7,9 відсотка, реальна – на 8,2 відсотка.

За підсумками 2013 року, в Україні було зафіксоване зростання індексу споживчих цін лише на 0,5 відсотка у вимірі грудень до грудня попереднього року, що набагато нижче порівняно з показником, що було враховано в бюджеті на 2013 рік (4,8 відсотка). Порівняно із 2012 роком споживчі ціни знизились на 0,3 відсотка при прогнозованому річному зростанні у 6,4 відсотка.

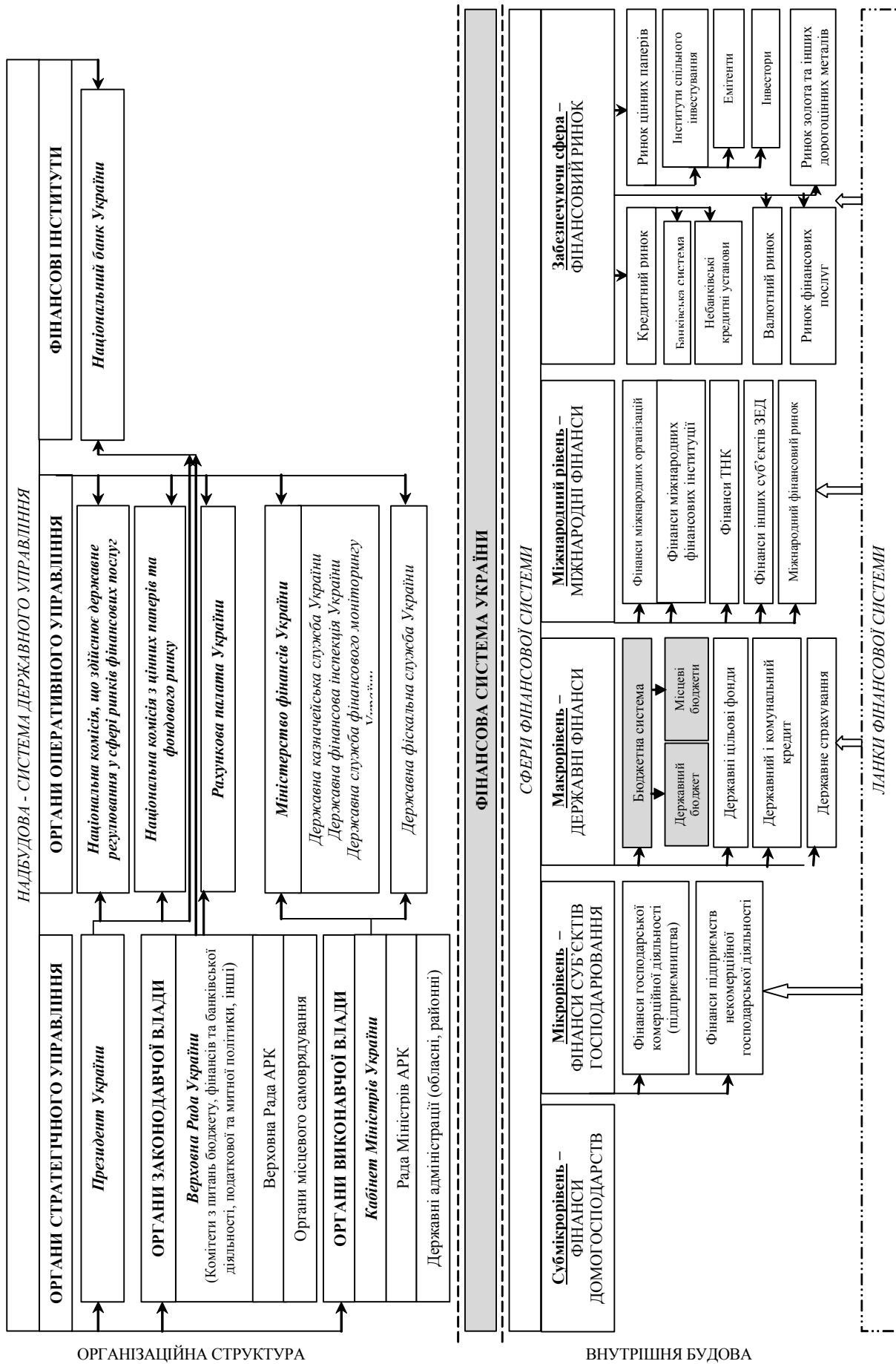

Рис. 1. Структура фінансової системи України (авт. розробка)

Індекс цін виробників у вимірі грудень до грудня попереднього року за 2013 рік зріс на 1,7 відсотка, а у середньому за рік знизився на 0,1 відсотка при запланованому у бюджеті річному зростанні у 5,5 та 8,7 відсотка відповідно.

Зростання заробітної плати, зниження цін на деякі групи товарів і послуг похвалили споживчі настрої населення та забезпечили збільшення обороту роздрібною торгівлю у 2013 році на 9,5 відсотка.

Більш детально дану ситуацію можливо відстежити провівши аналіз показників формування бюджетної системи України, яка посідає вагомe місце в фінансовій системі кожної держави і є ланкою державних фінансів - центральної сфери фінансової системи, через яку держава здійснює вплив на економічний і соціальний розвиток. Бюджетна система України - сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [4]. Зведений бюджет України - сукупність усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України.

Статистика свідчить, що виконання дохідної частини зведеного бюджету у 2013 році склало 442,8 млрд грн, що менше аналогічного показника попереднього року на 2,7 млрд грн, або на 0,6 % (таблиця 1). Річний план виконано на 94,1 % [2].

До дохідної частини державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів надійшло 339,2 млрд грн, що на 6,8 млрд грн, або на 2,0 %, менше аналогічного показника 2012 року. Виконання дохідної частини державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів становило 337,6 млрд грн, що на 7,1 млрд грн, або на 2,1 %, менше відповідного показника попереднього року. Річний план (з урахуванням змін) не виконано на 11,9 млрд грн, або на 3,5 %. План не виконано практично за усіма основними податковими джерелами надходжень.

Частка податкових надходжень у структурі загальних надходжень зведеного бюджету порівняно з аналогічним періодом 2012 року зменшилася на 1,0 % унаслідок зменшення частки податку на додану вартість на 2,2 %, рентної плати та зборів на паливно-енергетичні ресурси на 2,6 %. Водночас частки податку на доходи фізичних осіб та зборів за використання природних ресурсів збільшилися на 1,0 % та 2,6 % відповідно. Частки решти податкових джерел змінились несуттєво. Частка неподаткових надходжень зведеного бюджету збільшилась на 1,0 % і становила 19,2 %. Основним чинником збільшення питомої ваги неподаткових надходжень стало зарахування до бюджету надходжень від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України обсягом 28,3 млрд. грн.

Таблиця 1

Динаміка доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів у 2010–2013 роках

Показник	Рік, млрд. грн				Абсолютний приріст (+, -), млрд грн	Темп приросту (+, -), %
	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік		
Зведений бюджет, млрд., у т.ч.:	314,4	398,3	445,5	442,8	2013 р. до 2012 р.	2013 р. до 2012 р.
- загальний фонд	268,7	334,7	369,7	375,0	+5,3	+1,4
- спеціальний фонд	45,7	63,6	75,8	67,8	-8,0	-10,6
Державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд. грн., у т.ч.:	233,9	311,8	344,7	337,6	-7,1	-2,1
частка у доходах зведеного бюджету, %	74,4	78,3	77,4	76,2	X	X
- загальний фонд	201,1	263,3	288,5	290,1	+1,6	-0,6
- спеціальний фонд	32,8	48,5	56,2	47,5	-8,7	-15,5
Місцеві бюджети (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд. грн., у т.ч.:	80,5	86,5	100,8	105,2	+4,4	-4,4
частка у доходах зведеного бюджету, %	25,6	21,7	22,6	23,8	X	X
- загальний фонд	67,6	71,4	81,2	84,9	+3,7	-4,6
- спеціальний фонд	12,9	15,1	19,6	20,3	+0,7	-3,6

Слід відмітити, що у 2013 році до державного бюджету надійшло 13,3 млрд грн. податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції. Порівняно з попереднім роком надходження з цього джерела виросли незначно – на 0,2 млрд грн, або на 1,2 %. Фактично у 2013 році відбулося суттєве уповільнення приросту надходжень з цього джерела, оскільки у попередньому році темпи зростання податків на міжнародну торгівлю становили більше 30,0 %. Уповільнення приросту надходжень, перш за все – ввізного мита, пояснюється зменшенням обсягів імпорту, який у 2013 році скоротився на 9,1 % щодо попереднього року. Надходження податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції склали 87,1 % річного плану. Обсяг недобору становив 2,0 млрд грн. Порівняно з аналогічним періодом попереднього року структура податків на міжнародну торгівлю зазнала певних змін, а саме: частка надходжень ввізного мита зменшилася на 0,9 %; частка надходжень ввізного мита (без нафтопродуктів) збільшилася на 2,7 %; частка мита на нафтопродукти, транспортні засоби та шини до них зменшилися на 1,8 %.

Надходження акцизного податку до державного бюджету становило 35,3 млрд грн, що на 1,9 млрд грн, або на 5,0 %, менше відповідного показника минулого року. Рівень виконання річного плану становив 86,6 %, або 5,4 млрд грн у номінальному виразі. Основним чинником зменшення стало падіння обсягів надходжень акцизного податку з нафтопродуктів, які у 2013 році порівняно з попереднім роком знизились на 3,1 млрд грн, або на 27,5 %. Це зменшення можна пояснити як зниженням обсягів переробки нафти, так і зменшенням обсягів ввезення мінерального палива за вказаний період. Так, у 2013 році обсяг ввезеної нафти становив 74,8 % від минулорічних обсягів. Крім того, було зафіксовано зменшення надходжень акцизного податку на спирт та алкогольні вироби на 0,5 млрд грн, або на 5,7 %, що можна пояснити зменшенням їх виробництва у 2013 році на 10,9 % порівняно з попереднім роком. Водночас за вказаний період збільшилися надходження акцизного податку на транспортні засоби на 0,2 млрд грн, або на 17,5 % та на тютюн і тютюнові вироби – на 1,3 млрд грн, або на 8,1 %, що можна пояснити змінами у правилах адміністрування акцизного податку з тютюну та тютюнових виробів.

Загалом державний бюджет виконано з дефіцитом, який становить 64,7 млрд грн, або 92,5 % граничного розміру, визначеного Законом про Державний бюджет України на 2013 рік. Спостерігається подальше збільшення розриву між обсягами запозичень та погашення боргу (рис. 2), що може призвести до посилення боргового навантаження на бюджет у майбутньому. На кінець 2013 року державний та гарантований державою борг України склав 584,4 млрд грн, з них 51,4 % (300,3 млрд грн) припадає на державний та гарантований державою зовнішній борг, а 48,6 % (284,1 млрд грн) – на внутрішній.

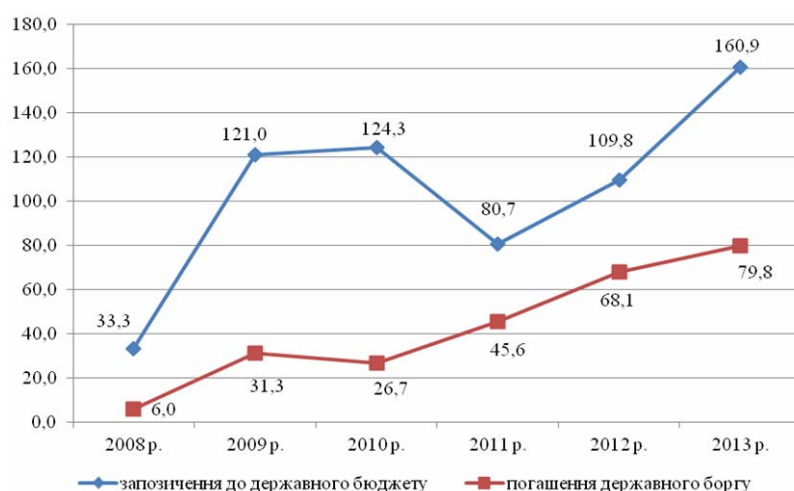

Рис. 2. Порівняння обсягів запозичень до державного бюджету та погашення державного боргу за 2008-2013 роки, млрд грн.

Низка виявлених негативних факторів розвитку бюджетної системи України ставить за мету перегляду орієнтирів сучасної бюджетної політики, що є складовою загальної економічної політики держави та має визначальний вплив на розвиток фінансової системи держави в умовах євроінтеграції.

Висновки. Таким чином, за результатами проведення дослідження, можна стверджувати, що бюджетна політика України має спрямовуватися на оптимізацію та раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій у економіку, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу.

Важливим чинником підвищення конкурентоспроможності економіки України в умовах євроінтеграції є перехід до європейської системи міжбюджетних відносин, що базується на децентралізації влади та втіленні у життя принципу субсидіарності. Досягненню поставлених орієнтирів сприятиме підвищення ролі, рівня фінансового забезпечення та суспільної значущості органів місцевого самоврядування, а також перехід до європейської моделі адміністративних стосунків між державою, регіонами та місцевими громадами.

Література

1. Фінанси : навч. посіб. / В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Благун, І. Р. Чуй. – [2-е вид., стер.]. – К. : Знання, 2008. – 472 с.
2. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2013 рік / В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін. ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-П) впровадження», USAID. – К., 2014. – 80 с.
3. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=397457&cat_id=53608

4. Бюджетний кодекс України : закон України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

References

1. Zagorskii V.C. Finance: navch. posib. / V.C. Zagorskii, O. D. Vovchak, I. G. Blagun, I. R. Chui. – 2-ge vyd., ster. – K.: Znannia, 2008. – 472 s.
2. Budzhethii monitoring: Analiz vykonannia budzhetu za 2013 rik / V. V. Zubenko, I. V. Samchinska, A. Yu.Rudyk ta in.; IBSED, Proekt «Zmitsnennia mistsevoi finansovoi initsiatyvy (ZMFI-II) vprovadgennia», USAID. – K., 2014. – 80 s.
3. Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=397457&cat_id=53608
4. Budjetnyi kodeks Ukrainy: [Zakon Ukrainy vid 8 lip. 2010 r. № 2456-VI] – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

Надійшла 28.08.2014; рецензент: д. е. н. Хрущ Н. А.